

*Ružica Mrdaković Cvetković **

DOI:10.2298/EKA0771075M

PRIVREDNI RAZVOJ I PRILIV INOSTRANIH SREDSTAVA U ZEMLJE U TRANZICIJI

ECONOMIC DEVELOPMENT AND DIRECT FOREIGN INVESTMENT IN THE TRANSITION ECONOMIES

APSTRAKT: U radu se razmatraju problemi ekonomskog razvoja u Srbiji i istočnoevropskim zemljama. Komparativna analiza koristi se za upoređivanje karakteristične promene bruto domaćeg proizvoda, stranih direktnih investicija i bruto domaćeg proizvoda po stanovniku u Srbiji i zemljama Jugoistočne Evrope i Zajednice nezavisnih država (ZND). Analiza ukazuje da je nivo bruto domaćeg proizvoda i proizvodnje u Srbiji i ovim zemljama sada niži nego u 1989. godini, godini opšteprihvaćenoj kao početak prelaska bivših socijalističkih zemalja na tržišno privređivanje.

KLJUČNE REČI: strane direktne investicije, privredni razvoj, bruto domaći proizvod, bruto domaći proizvod po stanovniku, investicije.

ABSTRACT: The paper deals with the problems related to economic development in Serbia and Southeast-European countries. Comparative analysis has been used for distinguishing typical changes of gross domestic product, foreign direct investment and gross domestic product per capita in Serbia, the countries of Southeast Europe and the Commonwealth of Independent States. The analysis indicates that the levels of both the gross domestic product (GDP) and production in Serbia and other countries are currently lower than in 1989, the year generally taken as the beginning of the process of transition from centrally planned to market economies.

KEY WORDS: foreign direct investment, economic development, gross domestic product, gross national product per capita, investment.

* Institut ekonomskih nauka, Beograd

1. Uvodne napomene

Ako posmatramo godišnje stope privrednog rasta Srbije u periodu od 2000. do 2005. godine, stiče se utisak da srpska privreda ubrzanim korakom ide napred. Međutim, kada se ima u vidu da se za bazu uzima godina u kojoj je nizak nivo privrednog razvoja, jasno je da ove stope rasta ne ukazuju na to da je stanje u našoj privredi sjajno.

Prema statistici međunarodnih finansijskih organizacija realni bruto domaći proizvod u Srbiji i Crnoj Gori je u 2004. godini bio na nivou od oko 55% realnog bruto domaćeg proizvoda iz 1989. godine, što ukazuje i na činjenicu da je proizvodnja u Srbiji daleko ispod nivoa proizvodnje iz 1989. godine. Koliko nam još treba da dostignemo nivo razvoja koji smo tada imali i šta treba preduzeti da bi se ovaj cilj ostvario? U ovom radu pokušaću da rasvetlim neke aspekte ovog pitanja.

Prema podacima Ekonomske komisije UN za Evropu (*Economic Survey of Europe*) realni bruto domaći proizvod u Srbiji i Crnoj Gori u 2004. godini je manji za 46,3% nego u 1989. godini. Ako nam je za utehu, ni druge zemlje Jugoistočne Evrope, bivše jugoslovenske republike i zemlje Zajednice nezavisnih država (ZND), nisu mnogo dalje odmakle u poređenju sa stepenom privredne razvijenosti koji su imale u 1989. godini, tj. godini pada Berlinskog zida, odnosno godini prelaska bivših socijalističkih zemalja na tržišno privređivanje. Većina bivših socijalističkih zemalja u 2004. godini nije dostigla nivo bruto domaćeg proizvoda koji je imala u 1989. godini. Srbija je ipak iza većine ovih zemalja i po nivou bruto domaćeg proizvoda po stanovniku i prema nivou investicija i prilivu stranih direktnih investicija, a posebno je zabrinjavajuće stanje platnog bilansa zemlje.

2. Komparativna analiza privrednog razvoja Srbije i drugih zemalja Istočne Evrope

Realni GDP u 2004. godini u zemljama Jugoistočne Evrope je manji za 6,5% nego u 1989. godini (bez Turske, koja se u publikacijama Ekonomske komisije UN za Evropu svrstava u ovu grupaciju), u zemljama Zajednice nezavisnih država je za 19,8% manji, u Rusiji za 17,5%, u Hrvatskoj za 5,3%, u Makedoniji za 16,5%, a u Srbiji za 46,3%.

Bruto domaći proizvod u Srbiji i Crnoj Gori je u 2000. godini veći za 5,2% nego u prethodnoj godini. U 2001. godini je stopa rasta bruto domaćeg proizvoda 5,3%, u 2002. 3,8% i u 2003. godini 2,1% u odnosu na prethodnu godinu. (*Statistički*

godišnjak SCG 2005, str. 80) U 2005. godini je BDP u Srbiji povećan za 5,8% u poređenju sa prethodnom godinom.¹

Podaci o stopama rasta bruto domaćeg proizvoda i proizvodnje u Srbiji i posmatranim zemljama ukazuju da na stanje i zbivanja u privredi Srbije, a i drugim zemljama, utiču odnosi date zemlje sa užim i širim okruženjem. Usitnjavanje ekonomskih sistema, strukturne promene, preorijentacija ekonomija sa planskog na tržišno privređivanje, krupni politički lomovi, pa i ratna zbivanja na ovom području odražavaju se na ekonomski rast zemalja u tranziciji. Privredna kretanja u svetu izazivaju potrese i duboke društvene promene u nacionalnoj ekonomiji, posebno ako je mala kao privreda Srbije. Da bi se ostvario željeni ekonomski rast, menjanje, obnavljanje i unapređenje privrede, neophodna je odgovarajuća razvojna koncepcija i adekvatna strategija. Sagledavanje stanja u privredi Srbije preduslov je za definisanje ciljeva razvoja, koji se uklapaju u viziju opšteg napretka i aktivnijeg uključivanja u neposredno okruženje i šire svetske tokove.

Realna bruto industrijska proizvodnja u Jugoistočnoj Evropi i Zajednici nezavisnih država, prema međunarodnoj statistici (*Economic Survey of Europe*; UNECE Common Database; national statistics; CIS Statistical Committee) u 2004. godini niža je za 22% nego u 1989. godini, u zemljama Jugoistočne Evrope (bez Turske) niža je za 50%, u Srbiji i Crnoj Gori za 58,3%, a u Bosni i Hercegovini za 84,7% i u Hrvatskoj za 31,3%. Kao što je u napomeni tabele navedeno, podaci o promenama bruto domaćeg proizvoda u Bosni i Hercegovini nisu uporedivi sa podacima ostalih posmatranih zemalja, jer se za bazu uzima 1995. godina (umesto 1989), kada je bio izuzetno nizak nivo GNI zbog krupnih ekonomskih i političkih lomova posle izdvajanja BiH iz Jugoslavije i u periodu rata. Podaci o kumulativnim promenama realne bruto industrijske proizvodnje u posmatranom periodu u BiH bez Republike Srpske uporedivi su, jer se za bazu uzima 1989. godina, kao i za druge zemlje u tranziciji.

Ako posmatramo lančane indekse proizvodnje u Srbiji i Crnoj Gori, prema domaćoj statistici, uočićemo da je proizvodnja u 1999. godini opala za 23% u odnosu na prethodnu godinu. U 2000. godini je proizvodnja povećana za 11% i na istom nivou se zadržala i u 2001, da bi u 2002. bila povećana za 2%, pa u narednoj godini beleži pad od 3%. Industrijska proizvodnja u 2004. godini povećana je za 8% u odnosu na 2003.

¹ Izvor: Republičko ministarstvo finansija, *Bilten javnih finansija*.

Tabela 1. Realni GDP u Jugoistočnoj Evropi i ZND, 1990-2004

percentualne promene prema prethodnoj godini

	1990	1991	1992	1993	1994	1995	1996	1997	1998	1999	2000	2001	2002	2003	2004	2004 prema 1989.raz lika u %
Jugoistočna Evropa bez Turske	-7.0	-13.3	-12.3	-5.1	3.6	7.6	2.9	-2.1	-0.4	-1.8	3.5	4.9	4.7	4.5	6.9	-6.5
Albanija	-10.0	-28.0	-7.2	9.6	8.3	13.3	9.1	-10.2	12.7	10.1	7.3	7.0	2.9	5.7	5.9	30.1
Bosna i Hercegovina							54.2	36.6	16.6	9.5	5.4	4.5	3.7	3.2	4.0	229.9
Bugarska	-9.1	-8.4	-7.3	-1.5	1.8	2.9	-9.4	-5.6	4.0	2.3	5.4	4.1	4.9	4.5	5.6	-8.0
Hrvatska	-7.1	-21.1	-11.7	-8.0	5.9	6.8	5.9	6.8	2.5	-0.9	2.9	4.4	5.2	4.3	3.8	-5.3
Rumunija	-5.6	-12.9	-8.8	1.5	3.9	7.1	3.9	-6.1	-4.8	-1.2	2.1	5.7	5.1	5.2	8.3	0.8
Srbija i Crna Gora	-7.9	-11.6	-27.9	-30.8	2.5	6.1	5.9	7.4	2.5	-17.7	5.2	5.3	3.8	2.1	8.0	-46.3
Makedonija	-10.2	-6.2	-6.6	-7.5	-1.8	-1.1	1.2	1.4	3.4	4.3	4.5	-4.5	0.9	2.8	2.9	-16.5
Zajednica nezavisnih država	-3.1	-6.1	-14.0	-9.8	-14.4	-5.7	-3.5	1.4	-3.2	5.1	8.8	6.1	5.2	7.6	8.1	-19.8
Ruska Federacija	-3.0	-5.0	-14.5	-8.7	-12.7	-4.1	-3.6	1.4	-5.3	6.4	10.0	5.1	4.7	7.3	7.2	-17.5
EU-8	-6.4	-9.6	-3.0	0.1	3.5	5.5	4.7	4.8	3.6	3.1	4.1	2.4	2.4	3.9	5.2	25.6

Izvor: UNECE Common Database; national statistics; CIS Statistical Committee; Economic Survey of Europe, 2005 No 2 Real Gross domestic product using purchasing power parities (BDP prema paritetu kupovne snage)

Napomene: EU-8: Češka, Mađarska, Poljska, Slovačka, Slovenija, Estonija, Letonija, Litvanija, ZND: Rusija, Ukrajina, Tadžikistan, Turkmenistan, Jermenija, Azerbejdžan, Belorusija, Kazahstan, Kirgizstan, Uzbekistan, Moldavija, Srbija i Crna Gora: od 1999. godine bez Kosova i Metohije, Bosna i Hercegovina: 1995=100 (podaci o GDP u BiH nisu uporedivi sa GDP u drugim posmatranim zemljama jer se prate od 1995. godine posle okončanja rata)

U grupaciju zemalja Jugoistočne Evrope, pored navedenih zemalja, prema ovoj klasifikaciji uključena je i Turska

Indeksi ukupne industrijske proizvodnje u SCG, posmatrano u dužem vremenskom periodu od 1955. godine, pokazuju da je privreda Srbije imala neravnomerne i skokovite tendencije rasta, pa je tako u 1965. godini proizvodnja bila veća za 267%, a u 1985. godini čak za 1.127% veća nego u 1955. godini. Industrijska proizvodnja je u 2004. godini veća za 435% nego u 1955, ali je zato na nivou od 44% proizvodnje ostvarene u 1985. i 47% proizvodnje ostvarene u 1990. godini, a samo je za 18% veća nego u 1999. godini kada su nas bombardovali. Produktivnost rada je u 2004. godini povećana za 18% u odnosu na prethodnu godinu, a u poređenju sa 1998. je za 44% veća i za 79% je veća nego u 1999. godini. Lančani indeksi poljoprivredne proizvodnje pokazuju tendenciju ravnomernijeg rasta (Statistički godišnjak SCG 2005, str. 118, 145 i 146).

Prosečna stopa rasta u SFRJ u periodu 1951-1973. bila je 5,7%, a od 1974. do 1982. godine 5%. Osamdesetih godina je bruto domaći proizvod po stanovniku stagnirao, a udeo investicija u društvenom proizvodu je prepolovljen.

U vreme kada je zemlji uveden „trgovinski i finansijski embargo“ nije bilo investiranja u proizvodnju, a državne funkcije i socijalni mir finansiraju se inflatornim porezom, što se kroz Tanzi-Olivera efekat vraća državi kao bumerang.

Efikasnost investicija (priraštaj društvenog proizvoda na 100 dinara bruto privrednih investicija u osnovna sredstva) u užoj Srbiji u periodu 1952-1960. iznosi 43,5, u periodu 1961-1970. oko 26, od 1971 do 1980 je 22,5, a u periodu 1981-1990. dobija negativni predznak -2,7 (Stamenković i dr., 2004, s. 41).

Iz blokade izlazimo razorene privredne strukture i sa niskim nivoom društvenog bruto proizvoda po stanovniku. U 2002. godini imali smo 1.400 US\$ GNI per capita. *Gross national income per capita (GNI per capita)* u 2004. godini iznosi 2.620 američkih dolara, prema metodologiji iz Atlasa Svetske banke. Prema veličini bruto domaćeg proizvoda po stanovniku (GNI per capita) za 2004. godinu ispred nas su Slovenija i Hrvatska, Češka, Mađarska, Estonija, Slovačka, Poljska, Litvanija, Rusija, Rumunija, Bugarska.

U 2005. godini Srbija i Crna Gora (bez Kosova) je sa 3.280 US dolara GNI per capita, prema atlas metodi, na 100. mestu. I u 2005. godini Slovenija je prema veličini bruto domaćeg proizvoda po stanovniku (17.350 US\$), od posmatranih zemalja, najuspešnija i nalazi se na 46. mestu. Slede Češka, Mađarska, Estonija, Slovačka, Poljska, Litvanija, Ruska Federacija, Rumunija i Bugarska. Bruto domaći proizvod po stanovniku u Srbiji je u 2005. godini značajno povećan u poređenju sa 2004. godinom, ali to ipak nije bilo dovoljno da se bitno popravi mesto na

lestvici Atlasa Svetske banke (sa 102. na 100. mesto) i da se dostigne razvoj nama sličnih zemalja. (www.worldbank.org: World Development Indicators database, World bank, 1 July 2006) Ovi podaci ukazuju da su tendencije rasta GNI (što je isto kao ranije korišćeni GDP) u posmatranim zemaljama u 2005. godini slične kretanjima u 2004. godini.

3. Strane direktne investicije

Zemlje u tranziciji uveliko su devedesetih godina prošlog veka otvorile vrata stranim direktnim investicijama i iskoristile eksterne pogodnosti koje su vladale na svetskom tržištu. Snažan rast proizvodnje u zemljama Zapadne Evrope početkom devedesetih godina stvara povećanu tražnju na svetskom tržištu za sirovinama, međuproizvodima i nekim investicionim dobrima, znači tražnju upravo za onim dobrima kojima raspolažu istočnoevropske zemlje. Ekspanzija izvoza ovih zemalja potpomogla je njihov privredni rast. Koristili su finansijsku podršku međunarodnih finansijskih organizacija (kao što Srbija sada ima), zemalja EU i drugih razvijenih zemalja i kratkoročnu finansijsku pomoć iz privatnih izvora.

Period od 1995. do 2001. godine karakteriše snažan priliv stranih direktnih investicija i značajna ulaganja transnacionalnih kompanija, kao što su Reno, Bajer, Henkel, Simens, Semperit, Tomson. Najznačajniji investitori u regionu su bili proizvođači automobila. Mađarska, Češka, Poljska i Slovačka prednjače u progresu i restrukturiranju, pre svega, zahvaljujući povećanju izvoza. Najveći izvoznici iz ovih zemalja bila su preduzeća u koja su investirale transnacionalne kompanije, ujedno ovi inoinvestitori deluju na povećanje produktivnosti u privredi. U Sloveniji je više od polovine stranih direktnih investicija uloženo u proizvodnju (automobilska, papirna industrija i proizvodnja električnih mašina – Gorenje) i zabeležene su visoke stope rasta izvoza.

Tabela 2. Priliv stranih direktnih investicija

u milionima dolara

godina	1990	1991	1992	1993	1994	1995	1996	1997	1998	1999	2000	2001	2002	2003	2004
Nove članice EU				5,393	4,963	12,472	11,193	12,718	16,843	20,256	21,809	19,562	23,339	12,088	20,447
Češka Republika				654	869	2,562	1,428	1,300	3,718	6,324	4,986	5,641	8,483	2,101	4,463
Mađarska	311	1,459	1,471	2,339	1,146	4,834	3,333	4,174	3,350	3,309	2,763	3,929	2,998	2,155	4,178
Poljska	89	291	678	1,715	1,875	3,659	4,498	4,908	6,365	7,270	9,343	5,714	4,131	4,123	6,159
Slovenija	4	65	111	113	117	151	174	334	216	107	136	370	1,686	337	516
Jugoistočna Evropa								3,887	4,741	4,465	4,641	7,773	5,199	10,195	12,526
Srbija								740	113	112	50	205	509	1,510	994
Bosna i Hercegovina									67	177	146	119	268	382	498
Bugarska	4	56	42	40	105	90	109	505	537	819	1,002	813	905	2,097	1,803
Hrvatska				120	117	114	511	538	935	1,472	1,087	1,564	1,126	2,042	1,076
Rumunija		40	77	94	338	420	267	1,221	1,976	1,027	1,057	1,158	1,141	2,196	5,088
Makedonija					24	9	11	30	128	33	175	442	78	96	157
Zajednica nezavisnih država					1,770	4,059	5,272	9,025	6,791	6,660	5,298	7,076	8,835	15,536	22,554
Ruska Federacija			1,161	1,211	690	2,066	2,579	4,865	2,761	3,309	2,714	2,748	3,461	7,958	11,672

Izvor: National balance of payments statistics; IMF, Balance of Payments Statistics (Washington, D.C.) and IMF country studies; UNECE secretariat estimates

I u Srbiji su najznačajniji strani kupci transnacionalne kompanije: *Philip Morris, Interbrew, Lukoil, Holcim, US Steel, Alpha Bank, Lafarge, Carlsberg, Titan, Henkel, BAT, Galaxy Tire and Wheel* i *Telenor*. Priliv neposrednih stranih ulaganja u procentima BDP-a (BDP po stanovniku u Srbiji, prema podacima prezentovanim u Strategiji podsticanja i razvoja stranih ulaganja, iznosio je u 1990. godini 2.706 US \$, u 1995. godini 1.412, u 2000. godini 1.044 i u 2004. godini 2.813 US \$) u Srbiji iznosi 0,6% u 2000. godini i 5,3% u 2004. godini. U 1990. i 1995. stranih ulaganja zbog blokade nije ni bilo. Učešće stranih investicija u BDP-u u 2004. godini u Hrvatskoj iznosi 3,5%, u Rumuniji 8,7%, Bugarskoj 11,7%, Slovačkoj 3,1%, a u Mađarskoj 4,6%. Strani investitori koriste jeftiniju radnu snagu i pogodnosti dobro razvijene privrede i solidne infrastrukture koje su zemlje u tranziciji izgradile zahvaljujući centralno-planskom upravljanju, proširuju tržište i eksploatišu sirovine. Pozitivna i negativna iskustva stranih investicija istočnoevropskih zemalja trebalo bi Srbiji da budu putokaz u razvoju privrede.

Strane direktne investicije u Srbiji najvećim delom potiču iz kupovine dela domaćih državnih i društvenih preduzeća i banaka u procesu aukcijske i tenderske privatizacije. Prema podacima iz platnog bilansa Srbije strane direktne investicije su u 2004. godini bile 966 miliona dolara, a u 2003. godini 1.360 miliona dolara. U strukturi uvezenog kapitala u 2005. godini (4.380 miliona dolara) značajna stavka su strane direktne investicije 1.481 miliona dolara, koje se uglavnom usmeravaju u finansijski sektor (38%, ili u prevodu privatizacija banaka).

4. Inostrana sredstva u privrednom razvoju Srbije

Srbiji je neophodan priliv svežeg inostranog kapitala za investiranje u proizvodnju, naročito posle perioda desetogodišnjeg privređivanja u uslovima potpune izolacije zemlje. Posle 2000. godine uspostavljena je saradnja sa međunarodnim finansijskim i regionalnim finansijskim organizacijama i zemlji je otvoren pristup međunarodnom tržištu kapitala, ali je i dalje nizak nivo stranih direktnih, posebno grinfild investicija. Krediti multilateralnih kreditora uglavnom su usmereni u razvoj infrastrukturnih objekata, koji mogu podsticati privredni razvoj tako što zapošljavaju radnike, čiji dohodak povećava tražnju za delom domaćih proizvoda (ali naš mentalitet uglavnom traži stranu robu široke potrošnje) i time malo stimuliše razvoj domaće proizvodnje. Priliv stranih direktnih investicija ima neposredniji uticaj na razvoj privrednih grana.

Predmet ovog poglavlja je analiza značaja stranih investicija za privredni rast zemlje, dinamike i obima inostranih kredita i stranih direktnih investicija, sektor-

ske usmerenosti stranih investicija, uticaja prekida priliva inostranih sredstava u periodu sankcija na privrednu stagnaciju. U prvom delu ukratko se ukazuje na osnovne karakteristike priliva stranih investicija u SFRJ, a zatim sledi analiza priliva stranih direktnih investicija u Srbiju posle 2000. godine i značaja saradnje sa multilateralnim kreditorima za privredni razvoj Srbije nakon 2000. godine.

4.1. Osnovne karakteristike priliva stranih investicija u SFRJ

U periodu posle Drugog svetskog rata Jugoslavija je zbog nedostatka domaće akumulacije za privredni razvoj bila prinuđena da angažuje dodatnu akumulaciju iz inostranstva za investiciona ulaganja i za tekuću potrošnju. Visoke stope privrednog rasta naše zemlje u pojedinim periodima rezultat su prvenstveno visokog učešća investicija u društvenom proizvodu. Ovako visok nivo investicija bilo je moguće ostvariti zahvaljujući prilivu akumulacije iz inostranstva. Jugoslavija je neposredno posle rata do 1960. godine dobijala ekonomsku pomoć. Ova sredstva nisu imala neposredni efekat na privredni razvoj, pa smo bili upućeni da tražimo zajmove od međunarodnih finansijskih organizacija.

Zajmovi Međunarodne banke za obnovu i razvoj i njenih afilijacija našoj zemlji bili su, u periodu posle Drugog svetskog rata, odobravani za finansiranje konkretnih projekata, kao i za strukturno prilagođavanje. Zbog toga što finansiranje projekata Svetske banke podleže strogoj kontroli ekspertskih timova Svetske banke i Banka insistira na dostavljanju finansijskih izveštaja, na bazi kojih vrši nadzor utrošaka odobrenih sredstava zajma, kod ovih projekata bilo je malo promašenih investicija. Projektnim zajmovima Svetske banke finansirana je saobraćajna infrastruktura, energetika, poljoprivreda, turistički objekti, Zajam za strukturno prilagođavanje SAL1 korišćen je za finansiranje izvozne privrede.

Tada je naša zemlja bila među srednje razvijenim zemljama u razvoju i 1980. godine dostigla je nivo društvenog bruto proizvoda po stanovniku od 2.620 dolara, koji je za svega 30 dolara bio niži od granice za otpočinjanje procesa graduacije. Pripremljen je bio čak i program graduacije za SFRJ, koji je značio da je zemlja dostigla određeni nivo razvoja i da je sposobna da koristi zajmove na međunarodnom tržištu kapitala (koji se odobravaju pod nepovoljnijim uslovima, to jest višom kamatom i kraćim rokovima otplate, nego krediti Svetske banke). Sredinom osamdesetih godina izbija velika dužnička kriza i tada nam se kao bumerang vraća neracionalno investiranje i korišćenje inostranih sredstava za tekuću potrošnju. Sledi mukotrpan period reprogramiranja i refinansiranja dugova. Zahvaljujući velikom prilivu inostranih sredstava, naša zemlja je u određenom periodu

„bolovala” od hiperinvestiranja. Bilo je perioda (sedamdesetih godina prošlog veka) kada se na investicije trošilo 33% društvenog bruto proizvoda.

U periodu desetogodišnje blokade zemlje (od 1992. godine), SR Jugoslavija nije imala mogućnosti da za investiranje u proizvodnju koristi dodatnu akumulaciju iz inostranstva. Bio je blokiran pristup međunarodnom tržištu kapitala, a sa međunarodnim finansijskim organizacijama je obustavljena saradnja. Posle 2000. godine obnavlja se saradnja sa međunarodnim finansijskim organizacijama i zemlja se vraća na svetsko tržište kapitala.

4.2. Priliv stranih direktnih investicija u Srbiju posle 2000. godine

Privredni razvoj Srbije nakon 2000. godine, bazira se na investicijama iz inostranih izvora: kredita i stranih direktnih investicija. Učešće fiksnih investicija u bruto domaćem proizvodu Srbije u 2001. godini iznosilo je svega 13%. Razvijene zemlje su tada izdvajale 20% BDP za investicije, neuspešne zemlje u tranziciji 16 do 17%, a uspešne zemlje u tranziciji 25 do 29% (MAP, 2002), da bi u 2003. godini dostiglo 18% (Statistički godišnjak SCG, 2005). Udeo investicija u bruto domaćem proizvodu u srpskoj privredi nikako da dostigne željeni nivo od 20%. Ali se slika menja u 2005. godini, što se vidi iz UNCTAD-ovog svetskog izveštaja o investicijama.

Prema podacima Konferencije Ujedinjenih nacija za trgovinu i razvoj (UNCTAD, *World Investment Report 2005, Annex B; Investment Horizons: Western Balkans*, str. 64) udeo stranih direktnih investicija u domaćim investicijama u Srbiji i Crnoj Gori u 2004. godini bio je 24,6%, a udeo stoka (kumulativnog iznosa) stranih direktnih investicija u društvenom proizvodu iznosio je krajem te godine oko 17%. U poređenju sa svetskim prosekom, udeo stoka stranih direktnih investicija u društvenom proizvodu je niži za oko 6%, ali je zato procenat učešća stranih direktnih investicija u ukupnim investicijama u našoj zemlji tri puta veći nego u svetu. Analize ukazuju da je Srbija zavisna od strane akumulacije i da je potrebno povećati učešće investicija u bruto domaćem proizvodu. Prema podacima iz izveštaja UNCTAD-a *World Investment Report 2006: FDI from developing and transition economies: implications for development, Serbia and Montenegro*, priliv stranih direktnih investicija u Srbiju i Crnu Goru u 2005. godini iznosi 1.481 miliona dolara, tako da je stok stranih direktnih investicija na kraju 2005. godine dostigao iznos od 5.428 miliona dolara, udeo stoka SDI u društvenom proizvodu (GDP) je 20,7% (svetski prosek 22,7%), a udeo stranih direktnih investicija u ukupnim fiksnim investicijama iznosi čak 35,8%.

Struktura stranih investicija u Srbiji je nepovoljna, jer je dobar deo stranih ulaganja rezultat privatizacije, veliko je učešće bankarskog sektora i usluga, a malo se ulaže u proizvodnju. Za strane direktne investicije karakteristične su velike oscilacije, kako u obimu tako i u geografskoj usmerenosti i granskoj strukturi. Na međunarodno kretanje kapitala utiču i najmanji poremećaji u svetskoj privredi. Od 1990. godine naglo se povećava obim stranih investicija u zemlje Istočne Evrope, a Srbija postaje interesantna stranim investitorima tek posle 2000. godine. Region Zapadnog Balkana postaje atraktivno područje za investitore iz više razloga: zbog postojanja mreže međusobnih sporazuma o slobodnoj trgovini i novog multilateralnog aranžmana (CEFTA), sirovina, veličine tržišta, kvalifikovane radne snage i niskih troškova radne snage. U studiji afilijacije Svetske banke Multilateralne agencije za garantovanje investicija *Benchmarking FDI Opportunities, Investment Horizons: Western Balkans* ocenjuje se da je ovo područje interesantno stranim investitorima posebno za dva sektora: proizvodnju autodelova (tendencija realokacije proizvodnje automobila i auto delova iz zemalja Centralne i Istočne Evrope) i proizvodnju hrane i pića.

Strane direktne investicije u Srbiji, a prvenstveno grinfield investicije (izgradnja fabrika na ledini), imale bi uticaj na povećanje platežno sposobne tražnje, ali i na razvoj drugih privrednih grana, naročito ako se investira u grane sa visokom međusektorskom spregom (npr. automobilska industrija sa velikim brojem kooperanata). Prihvaćena je Strategija podsticanja i razvoja stranih direktnih ulaganja u cilju privlačenja novih ulaganja u proizvodne sektore, razvijanja izvoza i otvaranja novih radnih mesta. Strategijom se ističe potreba razvoja svih vidova novih neposrednih stranih ulaganja: grinfield investicija, „bronfield“ investicija, reinvestiranja, portfolio ulaganja i zajedničkih ulaganja, mada se u ovu kategoriju uključuju i oblici klasične prodaje. Sredinom jula stupila je na snagu uredba Vlade Republike Srbije, koja ima za cilj stimulisanje investicija. Uredba o uslovima i načinu privlačenja direktnih investicija reguliše način podsticanja direktnih grinfield investicija i otvaranje novih radnih mesta (investitorima će biti dodeljena bespovratna sredstva od 2.000 do 10.000 evra po novootvorenom radnom mestu). Stimulisaće se grinfield investicije u proizvodnju, investiranje u usluge koje se mogu prodavati na stranom tržištu, kao i investiranje u sektor istraživanja i razvoja. Jedan od ciljeva je i povećanje konkurentnosti malih i srednjih preduzeća na stranim tržištima. Procenjuje se da će u 2006. godini biti ostvaren priliv od stranih direktnih investicija od oko 3,5 milijardi US\$, pre svega zahvaljujući privatizaciji Mobtela, banaka i Hemofarma. Usvojen je Nacionalni investicioni plan, koji ima za cilj da višak privatizacionih prihoda od oko 1,3 milijarde evra upotrebi za javne investicije, za razliku od ranijih godina, kada su prihodi od privatizacije trošeni za pokriće budžetskih rashoda. Vreme će pokazati koliko su u

pravu oni koji kritikuju nacionalni investicioni plan ili će efekti javnih investicija na duži rok biti rast zaposlenosti i održivi privredni rast.

U cilju obezbeđenja priliva investicionih sredstava u 2006. raspisuju se i tenderi za koncesije (npr. za izgradnju dela auto puta Subotica-Noví Sad). Koncesija je pravo korišćenja prirodnog bogatstva, dobara u opštoj upotrebi ili obavljanja delatnosti od opšteg interesa koje nadležni državni organ (koncedent) ustupa domaćem ili stranom licu (koncesionaru) na određeno vreme, pod određenim (propisanim) uslovima uz plaćanje koncesione naknade.

Build-operate-transfer (izgradi – koristi – predaj) koncesija je sistem izgradnje ili rekonstrukcije i finansiranja kompletnog objekta, uređaja ili postrojenja, zatim njegovo korišćenje i predaja u svojinu Republike Srbije u ugovorenom roku. Koncesija u smislu Zakona o koncesijama uključuje sve oblike ovog *build-operate-transfer* sistema koncesije. Koncesionar gradi, održava i koristi objekte i obavlja koncesionu delatnost odnosno koristi dobra od opšteg interesa u skladu sa propisima. Koncesija se može dati na rok do trideset godina.

4.3. Multilateralni kreditori u privredi Srbije nakon 2000. godine

Kreditna podrška Svetske banke, Evropske investicione banke i Evropske banke za obnovu i razvoj od 2000. godine stvara uslove za oživljavanje investicionog ciklusa koji bi preduzeća, koja deset godina nisu radila, pretvorila u uspešna a neproduktivna radna mesta u produktivna.

Srbija je imala određene preduslove za oživljavanje proizvodnje, razvoj privrede koja bi se mogla uspešno uključiti u svetske privredne tokove i izvozom obezbediti devizni priliv za delimičnu otplatu dugova koje smo početkom ove decenije reprogramirali. Decembra 2000. godine Odbor izvršnih direktora Međunarodnog monetarnog fonda zaključio je „da je Savezna Republika Jugoslavija ispunila neophodne uslove da nasledi članstvo prethodne Socijalističke Federativne Republike Jugoslavije u IMF“ i Jugoslavija je obnovila članstvo u Međunarodnoj banci za obnovu i razvoj maja 2001. godine.

Sa multilateralnim kreditorima, posle obnavljanja saradnje, zaključeni su ugovori o novim kreditima. Najpre su nam odobravani krediti za refinansiranje starih dugova, neki od ovih kredita su beskamatni, zatim smo dobijali malu bespovratnu pomoć Svetske banke i kasnije su počeli da odobravaju nove zajmove Saveznoj Republici Jugoslaviji, odnosno Srbiji i Crnoj Gori.

Posle 2000. godine menja se karakter zaduživanja Srbije u inostranstvu, pa sada u okviru kredita iz grupacije Svetske banke koristimo kredite Međunarodnog udruženja za razvoj (IDA). Međunarodna agencija za razvoj (IDA) je afilijacija Svetske banke, koja pruža finansijsku podršku najsiromašnijim zemljama u razvoju pod povoljnim koncesionim uslovima. SR Jugoslaviji je odobren mešoviti IDA status za period od tri godine. Zahvaljujući ovom statusu, Srbija je mogla da se zadužuje i pod opštim uslovima kreditiranja Svetske banke i pod specijalnim koncesionim uslovima, i to na sledeći način: rok otplate kredita 20 godina, sa periodom počeća od 10 godina i uz proviziju od 0,75%.

Međunarodno udruženje za razvoj odobrilo je Srbiji i Crnoj Gori, u 2003. godini, kreditne aranžmane za: finansiranje strukturnog prilagođavanja socijalnog sektora Republike Srbije (60,4 miliona SDR), privatizaciju i restrukturiranje banaka i projekat tehničke pomoći preduzećima (8,4 miliona SDR), projekat promocije zapošljavanja (2 miliona SDR), drugi kredit za prilagođavanje privatnog i finansijskog sektora (58,7 miliona SDR) i projekat zdravstva (14,7 miliona SDR). U 2004. godini odobrena su sredstva za sledeće namene: projekat energetske efikasnosti u Srbiji u vrednosti 14,1 milion SDR, projekat rekonstrukcije saobraćaja u Srbiji, projekat za katastar nepokretnosti i upis prava u Srbiji u vrednosti od 20,1 miliona SDR, projekat za penzionu administraciju Crne Gore (3,5 miliona SDR), projekat unapređenja zdravstva u Crnoj Gori (4,9 miliona SDR), drugi kredit za strukturno prilagođavanje. U 2005. godini odobreni su krediti za: projekat rehabilitacije sistema irigacije i isušivanja (drenaže), kredit za programiranu privatizaciju i kurs finansijskog razvoja, reprojekat konsolidacije penzione administracije, projekat smanjenja zagađenosti reke Dunav, projekat reformske edukacije Crne Gore. (www.worldbank.org).

Evropska investiciona banka (EIB) je finansijska institucija, koja odobrava namenske zajmove za projekte koji su od zajedničkog interesa za EEZ, odnosno sada Evropsku Uniju, i za zemlju kojoj se odobravaju krediti. Od Evropske investicione banke Srbija je dobila zajam za finansiranje Projekta obnove energetske sektora (vrednosti 59 miliona evra projekat obuhvata izgradnju podstanice za prenos električne energije Beograd i podstanice Jagodina, proširenje podstanica u Somboru i Sremskoj Mitrovici, remont prenosnih vodova Valjevo Zvornik i Beograd Kostolac, a u drugoj fazi se planira obnova i remont podstanica u Beogradu i Novom Sadu).

Evropska investiciona banka ustanovila je kreditnu liniju od 45 miliona evra za finansiranje malih i srednjih preduzeća i infrastrukturnih projekata na opštinskom i gradskom nivou. Odobreni su krediti za delimično finansiranje projekata

izgradnje puteva. Od Evropske investicione banke dobili smo kredit za izgradnju evropskih puteva u Srbiji.

Projekat upravljanja elektroenergetskim sistemom (57 miliona EUR) finansira se kombinovanim sredstvima EIB, EBRD i donacijom Vlade Švajcarske. Projekat obnove grada Beograda (183,9 miliona evra) finansira se iz: budžeta, pomoći Evropske agencije za rekonstrukciju i zajma Evropske investicione banke.

Krediti Evropske banke za obnovu i razvoj usmereni su na razvoj infrastrukture, saobraćajnica, telekomunikacija, elektroprivrede, kako bi se stvorio opšti povoljan ambijent za poslovanje privrednika. EBRD odobrava kredite sa grejs periodom od 4 godine i kamatnom stopom od 4%. Evropska banka za obnovu i razvoj odobrila je našoj zemlji kredite za rekonstrukciju vodovoda, elektroprivredu, železnicu, rekonstrukciju dotrajalih postrojenja.

5. Zaključak

Srbija je mala zemlja koja za svoj privredni razvoj mora koristiti dodatnu akumulaciju iz inostranstva. Privredni razvoj u proteklih petnaestak godina karakteriše nedovoljno investiranje u proizvodnju i malo učešće investicija u bruto domaćem proizvodu u poređenju sa drugim zemljama.

Priliv inostranih sredstava u Srbiju posle 2000. godine karakteriše ulaganje prevashodno u infrastrukturu i energetiku, dok se vrlo malo ulaže direktno u proizvodnju. Tek u 2006. godini preduzete su mere za podsticanje grinfild investicija, a raspisani su i tenderi za neke koncesije. U cilju bržeg privrednog razvoja neophodno je pored kredita međunarodnih finansijskih i regionalnih organizacija, vlada i komercijalnih kreditora, stimulisati priliv stranih direktnih investicija, vodeći računa o sektorskom usmeravanju u proizvodne kapacitete koji će biti izvožno orjentisani. U privrednom razvoju ne možemo se osloniti samo na sredstva iz inostranstva, već treba računati i na domaću akumulaciju, koja se može obezbediti stimulisanjem dinarske štednje. Investiranje u proizvodnju iz domaćih i inostranih izvora, a prvenstveno priliv stranih direktnih investicija, omogućiće da Srbija uđe u krug razvijenih zemalja.

LITERATURA

CIS Statistical Committee; UNECE Common Database; national statistics (2005), *Economic Survey of Europe*.

Gavrilović Jovanović, P. (2006), *Međunarodno poslovno finansiranje*, Ekonomski fakultet, Beograd.

Jugoslavija 1945-1985 (1986), Savezni zavod za statistiku, Beograd.

MIGA (2006), *Benchmarking FDI Opportunities Investment Horizon: Western Balkans*.

Savezni zavod za statistiku (1989), *Jugoslavija 1918-1988, Statistički godišnjak*, Beograd.

Stamenković, S., Kovačević, M., Savin, D., Nikolić, I., Vučković, V. (2004), „Privredni razvoj – Kuda dalje“, *Ekonomski anali*, br. 160, Beograd.

UNCTAD (2005), *World Investment Report*

UNCTAD (2006), *World Investment Report*

World Bank (2006), *World Development Indicators database*

Zavod za statistiku (2005), *Statistički godišnjak Srbije i Crne Gore 2005*, Beograd.

*** (2003) „Zakon o koncesijama“, *Službeni glasnik Republike Srbije*, broj 55.

*** (2004), „Spoljna zaduženost SCG – Stanje, perspektive, politika“, *Ekonomski anali*, tematski broj, Naučno društvo ekonomista i Ekonomski fakultet, Beograd.

*** (2006), „Strategija podsticanja i razvoja stranih direktnih ulaganja“, *Službeni glasnik Republike Srbije*, br. 22.

*** (2006), „Uredba o uslovima i načinu privlačenja direktnih stranih investicija“, *Službeni glasnik Republike Srbije*, br. 56.